

Zuiderwaterlinie – jaarverslag 2024

Achtergrond

Eind 2018 hebben alle partners van de Alliantie Zuiderwaterlinie een Samenwerkingsovereenkomst (SOK) getekend. In 2021 is een nieuw ambitedocument vastgesteld (2020-2029) en is de SOK middels een addendum geactualiseerd. Op basis van het ambitedocument is een Linieplanner 2021-2024 opgesteld en vastgesteld (overkoepelend Meerjaren Uitvoeringsprogramma 2021-2024). In 2024 is dit Meerjaren Uitvoeringsprogramma en de samenwerking volgens afspraak geëvalueerd. Naar aanleiding daarvan is de ambitie aangescherpt en het Meerjaren Uitvoeringsprogramma 2025-2028 (Linieplanner 3.0) vastgesteld. Op basis hiervan wordt in 2025 ook de Samenwerkingsovereenkomst (SOK) in zijn geheel geactualiseerd en ter ondertekening aan alle partners voorgelegd. Een samenvatting van de evaluatie en de belangrijkste resultaten en aandachtspunten vindt u in het Ambitedocument.

De kracht van samenwerken

De Alliantie Zuiderwaterlinie heeft zich de afgelopen jaren ingespannen om de Zuiderwaterlinie op de (inter)nationale kaart te zetten. Onze missie is het zichtbaar en beleefbaar maken van de Zuiderwaterlinie. Daarvoor is intensieve samenwerking met en tussen partners van de Alliantie, vrijwilligers, Nederlandse kennisinstututen, collega instellingen en collega waterlinies cruciaal. De behaalde resultaten hebben we niet in het minst te danken aan onze grote achterban van deskundigen, heemkundigen en vrijwilligers die zich dagelijks een betrokken en gecommitteerd onderdeel voelen van de samenwerking. Daar zijn we trots op en dat koesteren we. Met de nieuwe partner die we in 2024 mochten verwelkomen, is nu het gehele gebied van de Zuiderwaterlinie vertegenwoordigd in de Alliantie.

Belangrijke ontwikkelingen in 2024

Er zijn dit jaar verschillende karakteristieke onderdelen en verhalen van de linie zichtbaar gemaakt en met elkaar verbonden. Zo zijn de redoutes in Breda zichtbaar gemaakt, kun je bij de Kleine Schans in Terheijden de verhalen van vroeger beleven en is het Kruithuis in 's-Hertogenbosch volledig opgeknapt en verbouwd tot water- en vestingmuseum.

De toeristische infrastructuur heeft de Alliantie in 2024 verrijkt met vijf Zuiderwaterlinie vaarroutes. Naast wandelen, fietsen en autorijden, kunnen bezoekers het verhaal over de waterlinie nu ook echt vanaf het water beleven. Door deze inspanningen ontvangen ondernemers langs de route steeds meer gasten. Dat heeft een positieve uitwerking op het gebied.

De koppeling van het erfgoed van de Zuiderwaterlinie aan het Hoogwaterbeschermingsprogramma krijgt ook steeds meer continuïteit en waardering. De Zuiderwaterlinie schuift aan tijdens overlegtafels, geeft input, maar neemt ook het initiatief door projecten op te starten over het belang en de betekenis van het erfgoed voor de huidige en toekomstige opgaven. Een voorbeeld is de Design Challenge 'Onderste boven van water in de Henriettewaard' bij 's-Hertogenbosch. die we in

2024 samen met onder andere Kunstloc Brabant organiseerden. Andere voorbeelden zijn de betrokkenheid in Doeveren bij het dijkverbetering en in de gemeente Maashorst.

De onderlinge samenwerking en samenhang is bij al deze initiatieven en projecten een vanzelfsprekendheid: binnen de Alliantie is de samenwerking en samenhang een belangrijke toegevoegde waarde, zowel in het beleid als in de uitvoering. Met deze waarde geven we betekenis aan ons verleden in de toekomst. Samen komen we verder dan als losse onderdelen bij elkaar.

In 2024 zien we weer een significante stijging van fysieke en online bezoeken, zowel van inwoners als bezoekers (toeristen). De gezamenlijke campagne 'Bespour, Bekijk, Beleef' neemt wat in belang af, maar met andere acties zorgen we er nog steeds voor dat onze zichtbaarheid bij het brede publiek groeit. De activiteiten rondom Menno's Reis en de Expeditie Zuiderwaterlinie 2024 hebben hier zeker aan bijgedragen. In het Resultatenoverzicht krijgt u een overzicht van de afgelopen jaren.

Ondernemers, gastvrouwen en -heren van de Zuiderwaterlinie zien nog steeds een stijgende bekendheid en interesse. Ook zien we een gestegen aandacht vanuit de toeristische branche: een initiatief in de Gazet van Antwerpen met top 10 uitjes voor inwoners van Vlaanderen in Nederland, bracht de Zuiderwaterlinie de nummer 1 plek.

De Zuiderwaterlinie als sterk merk

Door steeds in samenhang en afstemming het verhaal van de Zuiderwaterlinie te vertellen, hebben we een sterke en herkenbare entiteit ontwikkeld. Als toeristisch en recreatief aantrekkelijk gebied, maar ook als inspiratiebron voor de ruimtelijke, klimaat- en wateropgaven in het gebied. Zo zorgen we ervoor dat de linie zich nóg beter onderscheidt, nóg aantrekkelijker wordt. Niet alleen voor recreatie en toerisme, maar ook wat betreft de leefbaarheid in ons gebied.

Onze doelen

Onze ambities zijn te omschrijven in drie concrete doelen:

- het ontsluiten van het collectief geheugen;
- het bijdragen aan de regionale economie en top in erfgoedtoerisme;
- en de kwaliteit van de leefomgeving bevorderen.

De samenwerking staat hierbij centraal. Die loont en uit zich in het uitvoeringsprogramma met het accent op:

- Ruimtelijk ontwikkelingen verbinden
- Landingsplekken aanleggen
- Aanhaken bij nieuwe aanleidingen
- Historisch onderzoek doen en digitaliseren
- Marketing campagne en communicatiemiddelen inzetten

De evaluatie heeft laten zien dat een aantal van onze doelen in 2024 al ruimschoots behaald is, maar er zijn ook doelen waaraan we een extra impuls willen geven of een mooie vervolgstap op maken. Zo gaan we bekijken hoe we onze organisatiestructuur duurzamer kunnen maken. Onze werkwijze (werken met de energie van onderaf) is daarbij nog steeds het uitgangspunt en een van de belangrijkste waarden van onze succesvolle samenwerking.

Bestaanrecht, ambitie en strategie

De Zuiderwaterlinie wordt als partner vaak en steeds vaker gevraagd. Op dat gebied zijn we een gevestigde speler. In 2024 is de Alliantie er in geslaagd kansen te concretiseren op projectniveau. De vanzelfsprekendheid van het belang van het Zuiderwaterlinie-verhaal en de menskracht die nodig is om dat verhaal te vertellen, hebben ervoor gezorgd dat we in 2024 onze basis hebben verbreed en versterkt. De ambities op recreatief en onderzoeksgebied vragen om continue aandacht en onderhoud om het bereikte niveau te behouden en waar kansen zijn uit te breiden. De ambitie om op het gebied van het landschap en de leefomgeving actief te participeren werpt in 2024 zijn vruchten af: de Zuiderwaterlinie heeft met haar partners in grote mate bijgedragen aan de grote landschappelijke opgaven in het gebied door te zorgen voor inspiratie. Dit heeft geleid tot aanpassing van dijkverzwaringstrajecten, participatie van inwoners en verankering in beleidsplannen en omgevingsvisies.

Resultaten 2024

Organisatie

Met het oprichten van de beheerstichting Alliantie Zuiderwaterlinie heeft de samenwerking een eigen werkbedrijf. De bestaande partners werken gericht aan de gezamenlijke ambitie en nieuwe partners sluiten graag aan en maken het historisch ensemble compleet. De gesprekken met de gemeente Roosendaal hebben er toe geleid dat de gemeente op 25 januari 2024 met een ondersteuningsbrief is aangesloten bij de Alliantie. De Europese ambities hebben geleid tot meer kennis en een nieuw netwerk. Op dit moment is de linie partner in Europese projecten rondom de verduurzaming van toerisme en werken we aan de uitvoering van het 'Manifest van Maastricht' binnen EFFORTS.

Bij de evaluatie is vastgesteld dat de organisatie goed functioneert en erin slaagt de doelgroepen goed te betrekken. Echter is ook geconstateerd dat de organisatie kwetsbaar is. Om die kwetsbaarheid te verminderen is een aantal maatregelen voor- en vastgesteld waaraan de komende periode uitvoering zal worden gegeven. De maatregelen betreffen het minder kwetsbaar maken van de positie van de programmadirecteur en de stellingen beter in positie brengen. De Liniebouwercoördinatoren krijgen een actievere rol. De werkwijze van de Alliantie (werken met de energie van onderaf) is een duurzame manier van werken. Ondanks dat deze werkvorm meer tijd kost, beoordelen we het als een sleutel van ons (duurzame) succes.

Er komt steeds meer op ons af in de vorm van energie/aandacht van buiten en projecten van derden. De ruimte om alles uit te voeren of in uitvoering te brengen blijft echter beperkt. Dat vraagt om scherpe keuzes en een heldere route naar onze horizon.

Ruimtelijke ontwikkelingen: netwerk en (kennis)verbinding

Met erfgoed een bijdrage leveren aan de opgaven die in datzelfde landschap voor handen zijn, is een uitdaging die de Alliantie in 2024 concreet heeft ingevuld. Deze inbreng en resultaten passen in de ambitie van de Alliantie Zuiderwaterlinie en in haar werkwijze. Met het kennisnetwerk levert de Alliantie een belangrijke bijdrage aan het verspreiden van deze visie.

Bij wateropgaven in het gebied (HoWaBo-programma) is de Zuiderwaterlinie een gesprekspartner en bron van inspiratie door de betrokkenheid van lokale deskundigen en projectleiders. Dat resulteert in beter zichtbare elementen van de Zuiderwaterlinie en een ontwikkeling van het landschap.

We streven ernaar om een bijdrage te leveren aan de leefomgeving door koppelkansen te benutten en samenwerkingen aan te gaan. Dat laten we zien in projecten als het Interreg project (Be)Leefbare Schelde, de Design Challenge en de vele gelegenheden waar we als spreker op bijeenkomsten worden gevraagd. Daarnaast zijn we partner in het Europese KIEM-project 'Forts in transition' samen

met BUAS, (Vlaamse) Regionale Landschappen en de gemeente Diest. Bij de Design Challenge werken we samen met Kunstloc Brabant, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Staatsbosbeheer, TU Delft, Nederlandse Vereniging voor Tuin- en landschapsarchitectuur, gemeenten, waterschap en de betreffende gebiedsbeheerders.

Ruimtelijke ontwikkelingen: Routenetwerk

Het routenetwerk wordt op lokaal initiatief verfijnd met zogenoemde 'ommetjes'. Daarvoor is een Zuiderwaterlinie format ontwikkeld en wordt nauw samengewerkt met lokale deskundigen maar ook met Visit Brabant. Daarnaast kijken we naar nieuwe doelgroepen en nieuwe vormen van verplaatsen. De Zuiderwaterlinie vaarroutes zijn gerealiseerd in samenwerking met vaarplatform De Canicula. We hebben geëxperimenteerd met arrangementen en hebben een ondernemersaanpak ontwikkeld. De pilot van de 'Cursus Ambassadeur van de Zuiderwaterlinie' wordt begin 2025 afgesloten. Daarna worden meer edities georganiseerd.

Ruimtelijke ontwikkelingen: Storytelling

Het overkoepelend verhaal van de Zuiderwaterlinie is opgeleverd en vormt daarmee de spreekwoordelijke rode draad. Lokale heemkundigen volgen jaarlijks een cursus storytelling bij Erfgoed Brabant, waarmee ze zelf verhalenvertellers worden. De ambitie is om deze verhalen aan de routes te koppelen, om zo voor een verdiepingsslag in de beleving te zorgen. De verhalen worden geborgd op onze website en in de Zuiderwaterliniecollectie op de Brabant Cloud. Ook binnen het beleefbaar maken van de Linie van de Eendracht (project (Be)Leefbare Schelde) maken we gebruik van storytelling om de routes zichtbaar en beleefbaar te maken. De oplevering van deze route wordt in het voorjaar van 2026 verwacht.

Landingsplekken

In 2024 is in 's-Hertogenbosch in Museum het Kruithuis een landingsplek van de Zuiderwaterlinie geopend. Ook is er een buitenpost op Fort de Roovere onder de Pompejustoren. In Museum het Markiezenhof in Bergen op Zoom wordt de komende jaren in het kader van het project (Be)Leefbare Schelde en Geopark Schelde Delta een landingsplaats van de Zuiderwaterlinie ingericht. Ook zijn er gesprekken om met de Oude Hollandse Waterlinie en het Pact van Loevestein een gezamenlijk bezoekerscentrum in vestingstad Woudrichem te creëren.

Nieuwe aanleidingen

In 2023 was het 325 jaar geleden dat Menno van Coehoorn de opdracht kreeg om middels een inspectiereis een plan uit te werken om de Zuiderwaterlinie aaneen te smeden. Dit vormde de aanleiding voor het project Menno's Reis. Naast een eigentijds kunstwerk dat in vijf musea is tentoongesteld, hebben we in elke stelling een atelier georganiseerd voor inwoners, beleidsmakers en deskundigen. Onder leiding van Studio 1:1 onderzochten we kansen om het erfgoed van de Zuiderwaterlinie in te zetten binnen drie verschillende perspectieven: erfgoed, landschap en water. De resultaten van deze reis en participatieateliers zijn op 19 januari 2024 gepresenteerd.

Op het provinciehuis van Noord-Brabant is een atelier georganiseerd waarin verschillende beleidsambtenaren met elkaar in gesprek gingen over de kansen en mogelijkheden van de oogst van Menno's Reis. De oogst van Menno's Reis is ook de basis voor het laatste reisjaar van Menno. Oorspronkelijk was het de bedoeling dat deze laatste reis al in 2024 van start zou gaan. Door tegenslagen met externe fondsen en het vertrekken van de coördinator projecten zijn we echter genoodzaakt deze start uit te stellen naar 2025. In de tweede helft van 2024 hebben we voldoende fondsen kunnen werven om er een mooi laatste reisjaar van te maken. Het eigentijdse kunstwerk van studio APVIS is in 2024 nog steeds langs verschillende locaties binnen de linie geëxposeerd en

inspireert bezoekers om op interactieve wijze kennis te nemen van de waarde van het verhaal en het gedachtengoed van Menno van Coehoorn.

In september is het altijd 'wandelmaand' in de Zuiderwaterlinie. Tijdens de expeditie Zuiderwaterlinie wandelen we vijf weekenden langs bijzondere plekken onder leiding van een gids en genieten we van een culinaire en culturele versnapering. Met deze hernieuwde belangstelling benutten we de expedities om op nieuwe plekken het verhaal van de Zuiderwaterlinie zichtbaar te maken en aan te haken bij de nieuwe routes.

De nieuwe partners zorgen ook voor nieuwe kansen en aanhaakmogelijkheden. Daarom is er in elke stelling een Ondernemerscafé georganiseerd om te horen hoe en of we ondernemers kunnen betrekken bij de samenwerking.

Historisch onderzoek en het delen van kennis

Het aantal heemkundekringen en heemkundigen dat actief is langs de linie is in 2024 gegroeid. Zij delen actief hun verhalen of doen onderzoek naar nieuwe verhalen over de Zuiderwaterlinie. De samenwerking met andere waterlinies en organisaties is in 2024 voortgezet. Dit heeft geresulteerd in een nationaal symposium in samenwerking met de Vereniging Nederlandse Vestingsteden en een derde Kennisdag Waterlinies, georganiseerd door de Zuiderwaterlinie, de Oude Hollandse Waterlinie en de Grebbelinie. Deze kennisdagen worden allebei vaste jaarlijkse momenten op de kenniskalender. Elke editie onderzoeken we of nieuwe kennispartners of waterlinies aansluiten.

Met de aanstelling van een nieuwe coördinator onderzoek staat er weer een onderzoeksprogramma op de agenda. Het onderzoek naar het door de onderzoekers zelfgekozen thema 'Inkwartiering' is in volle gang. Dat gaat leiden tot een publicatie in oktober tijdens de Maand van de Geschiedenis 2025. Ook dit jaar heeft de 'huis-historicus' Jos Cuijpers weer veel presentaties en lezingen gegeven. Tenslotte zijn we bezig met het uitgeven van een kinderboek.

De themagroep educatie heeft alle aanwezige educatieprojecten geïnventariseerd en verkent samen met lokale scholen welke vraag richtinggevend kan zijn voor een overkoepelend educatie programma voor de komende jaren. Heemkundigen zijn hierbij betrokken.

Om iedereen die betrokken is bij onderzoek goed aangehaakt te houden, organiseren we lokale en overkoepelende erfgoedcafés. De erfgoedcafés zijn online en fysiek, er vindt uitwisseling plaats en nieuw onderzoek wordt gepubliceerd. Op dit moment stagneert het aantal heemkundekringen en museale collecties aangesloten op de Brabant Cloud/Collectie Zuiderwaterlinie. Hier spelen de gebruikte techniek en de kosten een grote rol.

Marketing en communicatie: zien en gezien worden

In 2024 is er een sterke stijging van online bezoekers en volgers. De linie wordt herkend als merk en mensen weten de website en de locaties te vinden. Drie keer per jaar organiseren we een digitaal communicatieoverleg voor de communicatiemedewerkers van de partners en lokale toeristenorganisaties en -bureaus. Zij worden op deze manier betrokken bij onze campagnes, projecten en andere acties en wij bij die van hun. Zo kunnen we elkaar op communicatief gebied versterken en helpen.

De jaarlijkse publicatie in Fort! Magazine heeft zeer veel belangstelling gekregen. Het magazine wordt sterk gewaardeerd. In 2024 is de eerste editie verschenen van 'Op weg in de Zuiderwaterlinie': een handzaam (A5 staand) formaat boekje met achtergrondartikelen en betaalde advertenties. Deze uitgave vond gretig aftrek en de adverteerders waren aldus de uitgever snel geworven. Eind 2024 zijn we begonnen met het opzetten van de tweede editie en ook nu blijkt het magazine te kunnen rekenen op enthousiaste adverteerders.

We worden gevraagd door magazines en kranten om het verhaal van de Zuiderwaterlinie te vertellen. Daarmee groeit het aantal ongevraagde publicaties. Ondanks dat de merkherkenning en inhoudscontrole dan pas achteraf kan plaatsvinden, zijn we blij met de resultaten van onze pers- en fanstrategie. Ondernemers en partners merken de vergrote belangstelling. Ook in de media is er veel en vaak aandacht voor de Zuiderwaterlinie. De zichtbaarheid en herkenbaarheid in het landschap en op locatie willen we bevorderen door onze informatieborden en vlaggen. De bestaande bebording onderhouden we en is waar nodig geactualiseerd.

Voor de partners is een overzicht gemaakt van het aanbod dat we al in huis hebben en besteld kan worden. De website speelt een belangrijke rol in onze strategie en uitvoering. De tijd en aandacht hiervoor loont zeker, maar actualisering is een blijvend punt van aandacht en tijd (en daarmee middelen).

De Liniemeeting in het Groot Tuighuis en museum het Kruithuis in 's-Hertogenbosch is goed bezocht. De opzet van deze bijeenkomst is goed gewaardeerd en zal in 2025 weer plaatsvinden.

Begroting

De begroting is gebaseerd op de afspraken in de Samenwerkingsovereenkomst (SOK), het addendum en de Linieplanner 2021- 2024 (het bij het ambitiedocument vastgestelde meerjaren uitvoeringsprogramma) en op de afspraken gemaakt in de stellingen in 2019.

De begroting voor de periode 2021-2024 is vastgesteld op 21 april 2021 door de Stuurgroep. De begroting en het Meerjaren uitvoeringsprogramma worden jaarlijks geëvalueerd in het programmateam en de stuurgroep. De programmadirecteur legt gemandateerd door het programmateam verantwoording af in de stuurgroep. Leidraad hierbij is het Meerjaren Uitvoeringsprogramma en de ambities van de samenwerking vastgelegd in de SOK, het addendum en het vastgestelde ambitiedocument. Het financiële resultaat over 2024 wordt door het programmateam vastgesteld en in de stuurgroep geaccordeerd.

BIJLAGE 3 SAMENSTELING BESTUUR EN DIRECTIE

Bestuur:

Lex Roolvink, voorzitter

Wim van Engeland, secretaris

Joop van de Meulenreek, penningmeester

Directeur: Anne-Wil Maris